

INDLEDNING: FORTÆLLING OG FÆLLESSKAB

Alle mennesker fortæller historier. Hele dagen igennem fortæller vi og lytter til hinandens historier – fra de små fortællinger over kaffen til de store fortællinger om nationens tilblivelse. Gennem andres fortællinger spejler tilhørerne sig selv og hører om det liv, der venter dem eller andre. De bliver vidne til, hvad der er godt og ondt, vigtigt eller ligegyldigt, og de ser langsomt verden folde sig ud i fælles øjenhøjde. Fortællinger er således tæt knyttet til skabelsen af fællesskaber. Dette nummer af Kulturstudier sætter fokus på sammenhængen mellem fortælling og fællesskab og vil belyse, hvordan de historier, vi fortæller til os selv og om os selv, er med til at fylde de fællesskaber, som vi alle er en del af. Ved at bruge fortællingen som indgang til studiet af fællesskab kan man få indblik i, hvordan fællesskaber konstitueres, og hvad de konstitueres omkring – fx normer og værdier, rigtigt og forkert, lighed og forskellighed. De fem artikler i dette temanummer lægger vægten forskelligt – nogle fokuserer mere på fortællingen, andre mere på fællesskabet – men de giver fem eksempler på, hvordan fortælling og fællesskab kan forstås i forhold til hinanden.

I den bag dette temanummer udspringer af Dansk Folkemindesamlings temadag 2009, hvor fem oplægsholdere på baggrund af forskellige faglige traditioner gav deres perspektiver på sammenhængen mellem fortælling og fællesskab. Den grundlæggende antagelse på temadagen såvel som i temanummeret er, at fællesskaber ikke automatisk opstår eller vedbliver at eksistere. Uanset om fællesskaberne er baseret på landsbysamfund, familierelationer eller religiøs tilknytning, kræver de opmærksomhed og en aktiv indsats for at blive skabt og vare ved, og de er således altid under tilblivelse.¹ I et moderne samfund bør fællesskaber nok betragtes som betingede og snarere perifere end altomfattende i forhold til menneskers mangesidede identiteter.² Med andre ord kan et enkelt individ identificere sig med mange forskellige slags fællesskaber på samme tid, og endnu flere over en livstid.

Det er her, at de fælles fortællinger kommer ind. Fortælling er et vidt begreb, der dækker over mange forskellige genrer såsom sagn og eventyr, romaner og digte, livshistorier og fortællinger om egne oplevelser. Almindelige menneskers

fortællinger var centrale i den folkloristiske tradition, som Dansk Folkemindesamling udspringer af. I 1800-tallet drog folkemindesamlere ud til den jævne landbefolkning for at nedskrive de fortællinger, som var blevet fortalt mundtligt gennem flere generationer. De udgav de indsamlede eventyr, sagn og viser i store kildeudgaver. Interessen for folkelig kultur byggede på den tyske filosof og litteraturkritiker Johann Gottfried Herders (1744-1803) tanker om, at kulturerne ikke kunne rangordnes, og at alle mennesker havde en kultur, idet selve menneskets måde at leve på var udtryk for kultur. Men de tidlige folkemindesamlere var hovedsagelig interesserede i den landlige bondebefolknings kultur. De opfattede den jævne landbefolkning som bærere af den ældgamle nationale kultur, som de ønskede at bevare. Indsamlingen af fortællinger førte til oprettelsen af folklorearkiver rundt omkring i Europa, og i Danmark blev arkivet Dansk Folkemindesamling grundlagt i 1904.³ Her kan man i dag læse førstehåndsoptegnelser og renskrifter af fortællingerne indsamlet af folkemindesamlere fra 1800-tallet, og dermed kan nutidens læsere få indblik i tankegange, verdenssyn og fællesskabsfølelser hos en gruppe mennesker, som ellers sjældent har sat sig spor i kilderne.

I løbet af 1900-tallet holdt befolkningen stort set op med at fortælle inden for de traditionelle, mundtligt overleverede genrer som eventyr og sagn. Folkloristerne ændrede fokus og begyndte at indsamle nogle af alle de andre typer af fortællinger, som mennesker fortæller i dagligdagen og om deres liv. Efterhånden bredte forskerne også interessefeltet ud, så det ikke kun var fortællinger i tilknytning til den jævne landbefolknings fællesskab, som blev anset for relevante. Eftersom alle befolkningsgrupper er i besiddelse af kultur, er det i dag alle sociale miljøer og etniciteter, der har interesse for kulturforskningen. Det afspejles også i dette temanummer, der omfatter studier af både land og by, 1800-tallet og nutiden, samt forskellige alderstrin, køn og befolkningsgrupper.

Forståelsen af menneskers fortællinger har ligeledes udviklet sig i de sidste 100 år, hvor både folklorister, antropologer og andre er begyndt at fokusere mere på den mening, som fortællerne skaber i historien end på historiens egentlige indhold. For eksempel har megen kulturanalytisk forskning set på fortællinger som narrativer.⁴ To karakteristika for narrativet er, at det har en særlig struktur og et plot. Et narrativ har en begyndelse, en midte og en slutning. Når vi fortæller historier til hinanden, skaber vi dermed også orden og sammenhæng. I fortællingen systematiseres, hvad der skete først, og hvad der kom derefter, eller hvilken begivenhed der fik betydning for efterfølgende hændelser. Selvom en historie handler om fortiden, bliver den fortalt fra nutidens perspektiv. Fortælleren forholder sig implicit også til ideer om, hvordan fremtiden bør være.⁵ I praksis sker tingene muligvis samtidigt, men i fortællingen vil de være struktureret i forhold til hinanden, bl.a. fordi vi kun kan sige én sætning ad gangen. Narrativets struktur er også defineret af dets plot, dvs. fortællingens handling. Handlingen gør, at det ikke er tilfældigt, hvilken hændelse der følger en anden.

Fortællinger skaber mening, og dermed skaber de også relationer mellem fortællere og tilhørere.⁶ For det første kræver en fortælling, at nogen lytter til den. De, der lytter, er med til at skabe fortællingen, f.eks. via fortællerens forventning om tilhørerens modtagelse. Når tilhøreren viser opmærksomhed, nikker bekræftende eller læner sig skeptisk tilbage med armene over kors, guider de også fortællerens vej frem. Fortæller og tilhørere fortolker ikke altid narrativet på samme måde, og dermed foregår en gensidig forhandling af mening. Ligeledes skal historien anerkendes af andre, hvilket blandt andet betyder, at den skal fortælles i en kulturel genre og form, som publikum genkender.⁷ Fortælling er med andre ord et grundlæggende socialt fænomen.

Fortælling er også et kulturelt fænomen, for fortællinger i alle genrer skaber og gengiver bestemte normer og værdier. De giver muligheder, for ved hjælp af indirekte historier kan vi berøre emner, vi ellers kan have svært ved at tale om. For eksempel kan vi i fortællingen gøre grin med ting, der i øvrigt tages meget alvorligt. Fortællinger er således præget af den større samfundsmæssige kontekst. Selv når vi fortæller om os selv, kan vi ikke undgå at placere os selv i forhold til en omgivende ramme. Studiet af fortællinger rækker altså ud over den enkelte fortælling og kan belyse normer og værdier i den kulturelle sammenhæng, hvor de bliver fortalt. Når en fortælling bliver fortalt med tilstrækkelig hyppighed eller tilstrækkelig autoritet, opstår der ikke sjældent en udtalt eller implicit enighed om, at denne fortælling er sand. Der skabes med andre ord et dominerende narrativ.⁸ Men enigheden har en bagside: De, som ikke kan genkende sig selv i fortællingen, hører ikke nødvendigvis med i fællesskabet. Det er ikke alle historier, der bliver hørt, eller alle fortællere, der har magt til at give deres version af fortællingen.⁹ Fortællinger er dermed essentielle i markeringen af, hvilke fællesskaber vi enten personligt tilhører eller føler os forskellige fra.

Det er denne dimension af fortælling, som de fem artikler i dette temanummer især fokuserer på. Sammen bygger de på både den historiske tradition og de aktuelle fortolkningsperspektiver nævnt ovenfor. Else Marie Kofods artikel er baseret på studiet af sagn og historiske kilder fra 1800-tallet, mens de øvrige artikler drager på nutidigt feltarbejde, dvs. interviews og deltagende observation blandt de mennesker, der arbejdes med.

Marianne Holm Pedersen tager i sin artikel udgangspunkt i et studie af ritual og hverdagsliv blandt irakiske kvinder i København, og hun viser, hvordan de shia-muslimske kvinder igennem deres religiøse ritualer og tilknyttede aktiviteter skaber forskellige former for fællesskab. Store og små fortællinger er en central del af både ritualerne og det øvrige samvær. Ved hjælp af ritualets store fortællinger om lidelse, broderskab og eksistens relaterer kvinderne sig til abstrakte religiøse og nationale fællesskaber, samtidig med at de på baggrund af hverdagens små historier og sladder knytter venskaber og skaber personlige kontakter. Pedersen gør dog opmærksom på, at kvindernes religiøse fællesskaber ikke altid er varige

fællesskaber, der får stor betydning i forhold til andre aspekter af kvindernes liv. Det er således nødvendigt at undersøge, hvilke former for fællesskaber, der dannes blandt etniske minoriteter i Danmark snarere end blot at tage for givet, at sådanne fællesskaber eksisterer på baggrund af en fælles oprindelse.

Et religiøst fællesskab er også fokus i Tina Wilchen Christensens artikel, der handler om unge i Indre Mission. Her udgør Biblens fortællinger de unges fortolkningsramme i hverdagen. Christensen fokuserer på, hvilken rolle socialisering og opvækst spiller for de unges identitet, og hun argumenterer, at den franske sociolog Pierre Bourdieus *habitus*-begreb belyser, hvorledes tro skabes i socialiseringsprocesser. Troen bliver en central dimension af de unges fællesskab, der bygger på en række fælles erfaringer, fortællinger, oplevelser og aktiviteter. Troen og de fælles fortællinger medvirker ligeledes til, at bestemte former for adfærd og samvær i modsætning til andre fremtræder som naturlige for deltagerne.

Sammenhængen mellem fortællinger, normer og værdier findes ikke blot i religiøse samfund, men er central i alle former for fællesskaber. Else Marie Kofod viser i sin artikel om bondesamfundets landsbyfællesskab, hvorledes sagn om overnaturlige væsener var centrale elementer i kommunikationen af landsbysamfundets seksualmoral. Seksuelle emner er ofte tabubelagte, men gennem fortælling af sagn om menneskers møder med bjergfolk og ellefolk kunne bondebefolkningen give udtryk for normer omkring udenomsægteskabelige forhold. Seksualmoralen kunne også komme til udtryk gennem leg og ritualer, og Else Marie Kofod ser de traditionelle fortællinger i sammenhæng med nogle af de traditioner og rituelle omgangsformer, der var knyttet til ægteskab og pardannelse. Kofod konkluderer, at både leg, traditioner og sagn var udtryksformer, der kunne fungere som en fælles vejledning for medlemmerne af bondesamfundet og dermed hjælpe til at håndtere hverdagens omgang med andre mennesker.

Fortælling af sagn og eventyr er ikke så udbredt som tidligere, men inden for de sidste årtier er der opstået en ny interesse for mundtlig historiefortælling i Danmark. På baggrund af interviews med nutidige historiefortællere diskuterer Lene Andersen, hvordan fortællerne ser på den fortid, de taler om og bygger videre på. Fortællerne bruger fortiden som afsæt til at kritisere træk i nutiden. De tegner et positivt billede af fortiden, og Lene Andersen gør opmærksom på, at nostalgi ikke nødvendigvis er lig med tilbageskuende passivitet, men kan bruges som afsæt til at ændre nutiden. Fortællerne genopliver, hvad de opfatter som en uddød og ældgammel fortælletradition ud fra et ønske om sammen med tilhørerne at skabe kreative oplevelser og følelser af fællesskab og menneskeligt nærvær. Andersen udreder fortællernes forestillinger om, hvordan historiefortælling bør foregå. Det er idealet, at mundtlig fortælling skal opleves som ægte og autentisk og dermed danne et modtræk til en tid, hvor menneskers samvær med hinanden forstyrres af allestedsnærværende elektroniske apparater.

Dominerende fortællinger eksisterer i alle former for fællesskaber, men de kan fortælles og opfattes forskelligt af henholdsvis kvinder og mænd. I sin artikel om migration i Caribien analyserer Karen Fog Olwig, hvorledes narrativet om den succesfulde returnigrant varierer imellem kønnene. Mens et 'mandligt' narrativ primært handler om muligheden for at opnå økonomisk og social mobilitet gennem migration, fokuserer det 'kvindelige' narrativ på, hvorledes migranten er en god slægtning, der på grund af sit arbejdsliv i udlandet kan hjælpe familien i hjemlandet. De to narrativer afspejler således dominerende sociale og moralske værdier, der primært forbindes med henholdsvis kvinder (støtte til familien) og mænd (materiel gevinst og social status). Olwig bruger uddrag af kvindelige migranters livshistorier til at diskutere, hvordan kvinderne genfortæller deres egne livsforløb i relation til disse narrativer, og hendes analyse viser, hvorledes kvindernes narrativer er sociale konstruktioner, der skaber sammenhæng og betydning ved at indskrive dem i familiens sociale fællesskab.

Samlet beskriver temanummerets fem artikler, hvordan mange forskellige slags fortællinger – og de normer og værdier, som de gengiver – kan være med til at skabe, vedligeholde eller udfordre menneskers mangfoldige fællesskaber.

Litteratur

- Amit, Vered 2002a: "Reconceptualizing Community" i Vered Amit (red): *Realizing Community. Concepts, Social Relationships and Sentiments*. Routledge, London, s. 1-20.
- 2002b: "An Anthropology without Community?" i Vered Amit og Nigel Rapport: *The Trouble with Community. Anthropological Reflections on Movement, Identity and Collectivity*. Pluto Press, Virginia, s. 13-70.
- Bruner, Edward M. 1986: "Ethnography as Narrative" i Victor Turner og Edward M. Bruner (red): *The Anthropology of Experience*. University of Illinois Press, Chicago, s. 139-155.
- Bruner, Jerome 1990: *Acts of Meaning*. Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts.
- Dyck, Noel 2002 "Have You Been to Hayward Field?: Children's Sport and the Construction of Community in Suburban Canada" i Vered Amit (red): *Realizing Community. Concepts, Social Relationships and Sentiments*. Routledge, London.
- Good, Byron J. 1994: *Medicine, Rationality, and Experience*. Cambridge University Press, Cambridge, s. 135 – 165.
- Koudal, Jens Henrik 2004: *Folkeminder og dagliglivets kultur. Indføring i Dansk Folkemindesamlings arkiv*. C.A. Reitzels Forlag, København.
- Linde, Charlotte 1993: *Life Stories: The Creation of Coherence*. Oxford University Press, New York.

- Mattingly, Cheryl 1998: "In Search of the Good: Narrative Reasoning in Clinical Practice". *Medical Anthropology Quarterly* 12(3): 273-297.
- Ochs Elinor og Lisa Capps 1996: "Narrating the Self". *Annual Review of Anthropology* 25: 19-43.
- Ricoeur, Paul 1980: "Narrative Time" i W.J.T. Mitchell (red): *On Narrative*. University of Chicago Press, Chicago, s. 165-186.
- Sjørsløv, Inger 2007: "Ritual, performance og socialitet: En introduktion" i Inger Sjørsløv (red): *Scener for samvær. Ritualer, performance og socialitet*. Aarhus Universitetsforlag, Aarhus, s. 9-33.

Noter

- 1 Vered Amit 2002a: "Reconceptualizing Community" i Vered Amit (red): *Realizing Community. Concepts, Social Relationships and Sentiments*. Routledge, London, s. 1-20; Vered Amit 2002b: "An Anthropology without Community?" i Vered Amit og Nigel Rapport: *The Trouble with Community. Anthropological Reflections on Movement, Identity and Collectivity*. Pluto Press, Virginia, s. 13-70; Inger Sjørsløv 2007: "Ritual, performance og socialitet: En introduktion" i Inger Sjørsløv (red): *Scener for samvær. Ritualer, performance og socialitet*. Aarhus Universitetsforlag, Aarhus, s. 14.
- 2 Noel Dyck 2002 "'Have You Been to Hayward Field?': Children's Sport and the Construction of Community in Suburban Canada" i Vered Amit (red): *Realizing Community. Concepts, Social Relationships and Sentiments*. Routledge, London.
- 3 For mere baggrund om Dansk Folkemindesamlings historie og arkiv, se Jens Henrik Koudal 2004: *Folkeminder og dagliglivets kultur. Indføring i Dansk Folkemindesamlings arkiv*. C.A. Reitzels Forlag, København.
- 4 Se f.eks. Paul Ricoeur 1980: "Narrative Time" i W.J.T. Mitchell (red): *On Narrative*. University of Chicago Press, Chicago; Byron J. Good 1994: *Medicine, Rationality, and Experience*. Cambridge University Press, Cambridge, s. 135 - 165; Cheryl Mattingly 1998: "In Search of the Good: Narrative Reasoning in Clinical Practice". *Medical Anthropology Quarterly* 12(3): 273-297; Elinor Ochs og Lisa Capps 1996: "Narrating the Self". *Annual Review of Anthropology* 25: 19-43; Edward M. Bruner 1986: "Ethnography as Narrative" i Victor Turner og Edward M. Bruner (red): *The Anthropology of Experience*. University of Illinois Press, Chicago, s. 139-155.
- 5 Elinor Ochs og Lisa Capps 1996: "Narrating the Self". *Annual Review of Anthropology* 25: 19-43, s. 23ff.
- 6 Jerome Bruner 1990: *Acts of Meaning*. Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts.
- 7 Se f.eks. Charlotte Linde 1993: *Life Stories: The Creation of Coherence*. Oxford University Press, New York, s. 6ff.
- 8 Edward M. Bruner 1986: "Ethnography as Narrative" i Victor Turner og Edward M. Bruner (red): *The Anthropology of Experience*. University of Illinois Press, Chicago, s. 139-155.
- 9 Jf. Elinor Ochs og Lisa Capps 1996: "Narrating the Self". *Annual Review of Anthropology* 25: 19-43, s. 32-34.